

NİK

F.T. XALLKONÍ
10.06.2017 - © Ezkime.com

(Tevn sanatı üzerine kısa bir analiz.)

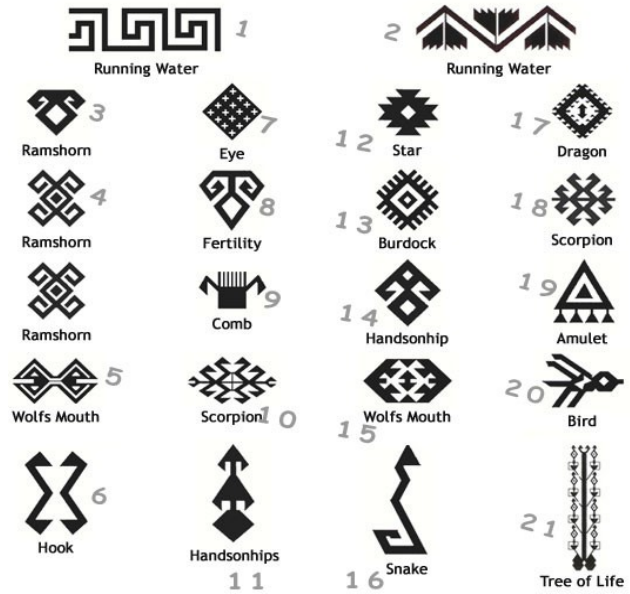
Kürdler'de tevn halı dokuma sanatı oldukça eski bir gelenektir. Bu yüzden kullanılan terimlerin, orijin olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu gelenek, teknoloji, kültür erozyonu, modernleşme ve hatta müdahalelere uzak olduğu için de, Kürd kültürünün önemli miraslarından birisidir. Bu sanat ile ilgili kullanılan terimlerin çoğu şimdilerde günlük hayatta kullanılmamaktadır. Tevn temaları yüzyıllara dayanır (*dünyanın en eski halısı Pazyryk M.Ö. 3. - 4. yüzyıla ait*), bu süreç içinde farklı akımların etkisi altına girmiş ve o dönemlerin özelliklerini de içinde alarak günümüze kadar gelebilmiş bir sanattır. Dolayısıyla, bu gibi konuların derinlemesi incelenmesi ve her terimin özel olarak tek tek ele alınması, Kürdlerin gizemli tarihi hakkında bir çok ipuçtu verecektir.

figür 1: NİK (tığ).

NİK terimin sözlük karşılığı tığ, ucu çengel iğne (*bkz figür 1*). Xalican Kürtlerde hem çengelli iğne ve hem de halı, kilim gibi el sanatlarında bir motif olarak geçmektedir. NİK motifi, özellikle belirgin bir şekilde, kilim veya *tûr/tûrik* [*tur/turık*] denilen özel torba gibi el sanatların üzerinde, iç içe işlenmiş motif veya başka sembollerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Halı dokumalarında ise, karışık veya diğer motiflerle birlikte rastlanılır.

Eski halı motiflerin orijinali veya kaynağı üzerine günümüzde bir çok araştırma, hipotez, tespit veya yorumlar yapılmıştır. Buna rağmen hepsinde ortak kanı, halı ve kilim dokuma sanatında kullanılan motiflerin bir çoğunun, bir hayvanı, bir simgeyi, bir bitkiyi, bir inancı veyahut insanoğlunun duygularını yansıttığı yönünde birleşmektedir. Konu ile ilgili yapılmış çalışmalarda, NİK motifinin bir kaç figür veya isim altında işlendiği veya adlandırıldığı görülmektedir (*bkz figür 2*). Bu tabloda, Kürd el sanatlarındaki nİK motifin temel element olması ve simetrik özelliği kullanılarak diğer sembollerin veya damgaların dokunulması dikkat çekmektedir. Bu kavramın neden bu kadar belirleyici olduğu ve bilinen anlamı dışında, başka anlamlar taşıyıp taşımadığı, araştırılması gerekmektedir.

Figür 2: genel halı ve kilim motifleri/sembolleri; 1-2) Su Yolu, 3-4) Koç Boynuzu, 5) Kurt Ağızı, 6) Tığ, 7) Göz, 8) Doğurganlık, 9) Tarak, 10) Akrep, 14) Eli Belinde, 16) Yılan, 12) Yıldız, 13) Dulavratotu, 17) Ejderha, 19) Muska, 20) Kuş, 21) Hayat Ağacı.

Dil biliminde, NİK motifinin sözcük olarak özellikleri tespit edilebilmesi için, ilk önce kelimenin etimolojik (nî+k) yapısı analiz edilmesi, eş sözcüklerin tespit edilmesi veya semantik özellikleri incelemesi ve daha sonrada bu kavramın nerelerde kullanıldığı ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Arapça **nikāh** *evlenme işlemi* terimi dikkat çekmektedir. Nikah yapmak veya birbirine bakma sözünün verilmesinin anlaşmasını yapmak. Sözlük tanımı: *bir kadınla bir erkeğin evlilik birliği kurmasını sağlayan yasal işlem.*

Pehlevice **nîkâh** *bakma, birine bakma, gözetme, bakımını üstlenme.*

Farsça **nîgâh, nîgehban** *bakma, bakış (nazar).*

Kürdçe'de (Kirmancki / Zazaki) **nîyadayene, nîyadayox, nîyade** *bakmak, bakan, bak.*

Avesta'da (Zend) dilinde **nîkâsa** “*bakma, bakım*”. Zend dilinde kâs- “*görmek, fark etmek*” fiilinden nî+ ön ekiyle türetilmiştir. Şimdiki Kürdçe'de bu fiilin dönüşmüş şekli **agahî** “*bilgili, bilgi*” sözcüğüdür. **Agah**, Pehlevice'de aynı anlama gelen **akâh** sözcüğünden evrilmiş olup, Zend dilindeki **â-kâsa** sözcüğü ile eş kökenlidir.

Avesta sözlüklerde, **nî** ön eki “*içine/ortasına, aşağı, geriye doğru*” olarak geçer. Örneğin; **Nikañte** [nî+kan] (içine gömme) gömmek için; *bir deseni bir halı veya kilim içine gömmek.*

Konu ile akalı olmasından dolayı, Kürdçe'de (Kurmanci) daha benzerlik taşıyan **nîgartin** [nigartin] “*resmetmek, çizmek, desenlemek, nakışlamak, nakşe etmek*”, **nîgar** “*desen, nakış*” sözcüğünden türetilmiştir. Nî+k sözcüğün son eki olan +k harfin, bir fiilin kısaltılması mı (nî+gar ← nî+kar) veyahut kelimenin isim hali mi?

Son örnek; nîk sözcüğün hem etimolojik yapısı ve hem de semantik özelliğine yakın olan **nîv** [nî-v] “*yarı, yarım, orta*”; **nîvê golê** “*gölün ortası/yarısı*” sözcüğü ile daha da benzerlik göstermektedir. Nîv sözcüğü, Kürd tevn sanatı terminolojisinde kullanılmaktadır. Xalikan el sanatlarında, sadece tek veya merkezi dokunan göl figürlerin ortası **nîvê-golê** olarak adlandırılmakla birlikte, buradan itibaren tevn simetrik dokunulmaktadır.

Yukarıdaki etimolojik analizlerden çıkan sonuçlarla birlikte, nîk sözcüğünün iki ayrı tanımlamaya sahip olabileceğini göstermektedir. Birincisi, bir şey dikmeye, çekmeye veya asmaya yarayan çengel araç. İkincisi ise, bir sembol; insan gözün veya görme duyusunun halıya yansması veya hislerin motifler vasıtasıyla ifade edilmesi.

Bu kısa deneme analiz yazısında, bütün örnek motifler Xalikan-a ait eski ve orijinal el yapımı halı, yastık ve bir kilimden alınmıştır. Birinci motif, çok eski bir uzun halıya aittir. Halı içindeki motifler simetrik ve geometrik dokunulmuştur. İkinci örnek motif, yaslanmak için kullanılan bir duvar yastıktan alınmıştır. Yastık, tek göl motifi kullanılarak, simetrik ve geometrik olarak dokunulmuştur. Son örnek motifler, kilim gibi dokunan, temiz giysiler için kullanılan ve süslenmiş özel bir torbadan alınmıştır. Ayrıca, nîk motifine odaklanılmış ve diğer motiflere fazla yer verilmemiştir. Dolayısıyla, çıkan sonuçlar, sadece bu çerçevede ele alınması gerekmektedir.

Gola Xeli / Xalîçe

NĪka Golê
Xeli / Xalîçe

figür 3: Gola xolî (xaliyê) dirêj: uzun halı gölü & NĪka golê xolî dirêj : uzun halı gölün tiğ damgası.

Birinci örnek motif, **Gola Xeli** [gola xeli] halı gölü (bkz figür 3), Xalikanlıların Xolî/Xaliyê Drêj uzun halı olarak adlandırdıkları halıdan alınmıştır. Bu desen, eşkenar-dörtgen (elmas) ve yine iç kısmında dikdörtgen şeklinde dokunmuştur. Her iki geometrik şekillerinin sağ ve sol kenarlarında **NĪK** damgası veya sembolü bulunmaktadır.

Gola Balîfê

NĪka Golê Balîfê

figür 4: Gola Balîfê: yastık gölü & NĪka golê balîfê: yastık gölün tiğsı.

İkinci örnek motif **Gola Balîfê** yastık gölü (bkz figür 4), Xalikanlıların oda duvar yastıklarından alınmıştır. Bu motif geometrik sekizgen olarak dokunmuş olup, üst ve alt kısımlarında yine **NĪK** damgası işlenmiştir.

Her iki göl motiflerinde kullanılan **NĪK** damgaları, hem halı ve hem de yastık temasında balık kancalarını temsil etmektedir. Diğer önemli bir veri ise, göl motifin, Xalikanlılar tarafından, **nenik/neynik** [ne/y/nik] ayna olarak da adlandırılmasıdır. Motiflerin veya desenlerin simetrik olarak dokunulması, göl yüzeyindeki nesnelere düzgün yansımaları özelliğinden yola çıkarılarak ayna yanmasına benzetilmiştir. Genellikle bu adlandırma, tek gölü el sanatlarında kendisini belirgin bir şekilde göstermektedir.

Lapikê Spî
Balîfê

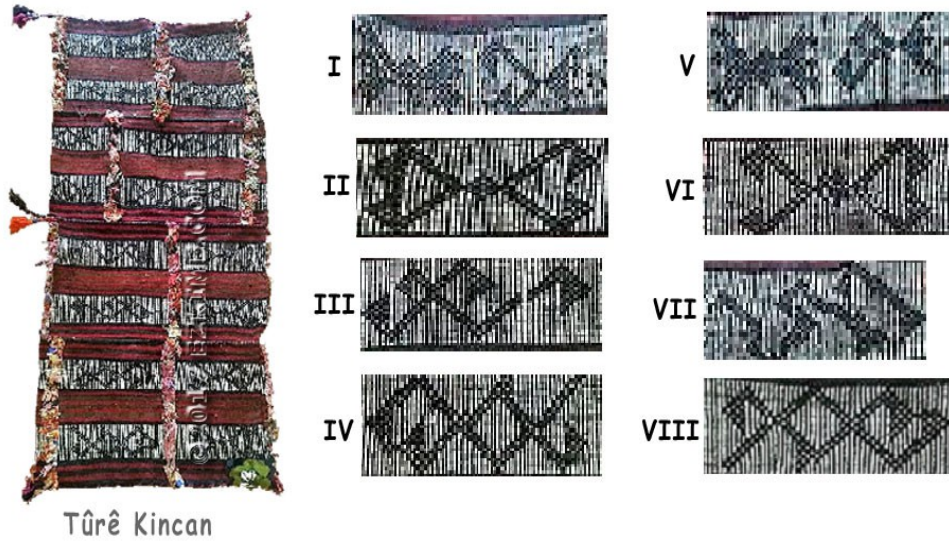

Nîka Lapikê Spî
Balîfê

figür 5: Lapikê Spî; beyaz el (pençe). Nîka Lapikê Spî; beyaz elin tığ damgası.

Üçüncü örnek motif; **Lapikê Spî** beyaz el/pençe/avuç-içi (bkz figür 5), Xalikanlıların duvar oda yastıklarından alınmıştır. Burada da, yine motifin üst ve alt kısımlarda **NİK** damgası görülmektedir. beyaz el & göl (bkz figür 4) motifleri aynı duvar yastık üzerinde dokunulmuştur. Aynı el sanatında, el & tığ motifleri, gol & tığ motiflerin birlikte kullanılması, bir temaya işaret etmek istendiğinin göstergesidir.

Nîkên Tûrê Kincan

figür 6: sağdaki nîk (damga) sembolleri, sol fotoğraftaki eski bir Xalîkan tûr-a (temiz giysilerin konulduğu kilim torba) aittir.

Dördüncü örnekteki motifler, temiz giysiler için özel dokunulmuş ve **Tûrê Kincan** [ture kincan] (bkz figür 6) olarak adlandırılan bir kilim torbasına aittir. Bu örnekte motifler, yukarıdaki tablodaki (bkz figür 2) sembollerle benzerlik taşımaktadır. Örneğin, I. & V. nik-lerin ilki **nûsqe/nivişt muska**; II. nik **davgur/devêgur kurt ağzı** & **sirîberên/strihêberan koç boynuzu** ve III. nik, **dastlinovê** (dest li navê) eli belinde sembollerine benzeştikleri görülmektedir. Motifler halı veya duvar yastıktaki gibi, düzenli veya tümüyle simetrik dokunulmamıştır.

figür 7: nîk (olta / kanca) & çavê
nîkê (kanca gözü)

Son olarak, **Nîk** teriminin ilkel balıkçılıkta kullanılan *kanca* (bkz figür 7) içinde kullanıldığı, yukarıdaki motif incelenmesinde daha belirgin hale gelmektedir. Ayrıca, halı veya yastık dokumalarda, göl ve kanca motiflerin aynı desende beraber bulunmaları, eski bir yaşam tarzının yansımasına işarettir. Dolayısıyla, ileri ki araştırmalarda farklı halılarda alınan motifler üzerinde yapılacak çalışmalarda, bu gibi detaylarında ele alınması ve izah getirilmesi gerekmektedir.